

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
FRANCIA NYELVI ÉS IRODALMI TANSZÉK

DISKURZUSOK A HÁZASSÁGRÓL A XVII. SZÁZADI NYUGAT-EURÓPAI
KULTÚRÁBAN
MOLIÈRE ÉS WILLIAM WYCHERLEY SZÍNDARABJAINAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Készítette: ARADI CSENGE ESZTER

Készült az NTP-TDK-11-B pályázatra

Pályatétel: 1. Francia irodalom (középkortól napjainkig) és irodalomtudomány

2012

Diskurzusok a házasságról a XVII. századi nyugat-európai kultúrában

Molière és William Wycherley színdarabjainak összehasonlítása

A tanulmány célja

Jelen tanulmányvázlat célja a XVII. századi drámairodalomban megjelenő házasság- és feleségképek, illetve ezek diskurzusainak összehasonlítása elsősorban Molière *A nők iskolája* és *A férjek iskolája*, valamint az angol drámaíró William Wycherley *Falusi feleség* című vígjátékának összevető elemzésén keresztül.

1. A kor történelmi és kulturális kontextusa

1.1. A színház Angliában és Franciaországban a XVII. század derekán

Az angol történelem 1660 és 1689 közé eső időszakát a Restauráció korszakának nevezzük: 1660-ban, két polgárháborút (1642-46, 1647-48) és Oliver Cromwell protektariátusát (1649-1660) követően a Stuart-dinasztia II. Károlylyal (1660-1685) visszatér a trónra. Az események következtében kialakuló társadalmi változások átformálják mind a drámaírást, mind a színházi publikum összetételét. Bár az ezt megelőző évtizedekben William Shakespeare és Ben Jonson hagyománya volt a mérvadó, a reneszánsz színház már nem felelt meg sem a közönség ízlésének, sem pedig az uralkodó korstílusnak, az angol barokknak. A Restauráció viszont – mintegy kifejezve a puritanizmus egyszerűségétől és ridegségétől való idegenkedését – alapjaiban változtatja meg az angol ízlést: az udvar átveszi a francia stílust, megkezdődik a francia irodalom és kultúra Angliába való beszivárgása. A jó ízlés fogalma hamarosan egyenlővé válik a francia ízléssel, a közönség pedig szinte kizárólag az arisztokrácia köréből kerül ki. Mindez következőképpen hatással van a színházra is: a drámaírók átveszik a hármasszámú egységre

épülő szabályrendszert, ezzel gátat szabva a helyszínekben és cselekményekben is csapongani hajlamos shakespeare-i drámaszerkezetnek. Nem kell sokat várni ahhoz, hogy az akkori francia dráma meghatározó zsenije, Molière Angliában is teret hódítson.

Molière vígjátékai soha nem látott népszerűséget érnek el XIV. Lajos (1643-1715) udvarában. Molière (született Jean-Baptiste Poquelin, 1622-1673) legnagyobb érdeme kétségkívül abban rejlik, hogy utánozhatatlan könnyedséggel, játékossággal és szellemességgel képes ábrázolni a Napkirály társadalmát. A *comédie des mœurs*-rel gyakorlatilag új műfajt teremt: komédiái egytől-egyig a kor francia társadalmának hipokrizisét, affektáló magatartását, morális defektusát jelenítik meg. Molière karakterei sarkalatosak, könnyen sorolhatóak különböző erkölcsi kategóriákba, és – a Mizantróp kivételével – a felsőbb osztályok által megvetett polgári, illetve szolgálói rétegből származnak. Többek között ez tette lehetővé, hogy az angolhoz hasonlóan szintén arisztokrata összetételű közönség elfogadja és támogassa Molière-t, annak ellenére hogy kritikájának célpontja elsősorban az arisztokrácia felszínes, álszent viselkedése volt. Sikeréhez mindemellett az a tény is hozzájárul, hogy a XVII. század második felében megfigyelhető ízlésbeli változások háttérbe szorítják a Franciaországban mindaddig uralkodó olasz commedia dell'arte műfaját, igényt teremtve ezzel egy újfajta francia színházi hagyomány kialakítására.

2. Molière recepciója Angliában

Az angol drámaírók rövidesen felfigyeltek a Molière vígjátékaiban rejlő lehetőségekre, és már az 1660-as években megindult a karakterek, eseményszálak, jelenetek, gyakran egész felvonások tömeges kölcsönzése. Az első adaptáció Sir William Davenant (1606-1668) *The Playhouse to Be Let* című, 1663-as műve, melynek második felvonása a *Sganarelle* tömörített változata. Gyakorlatilag ez az első ismert kísérlet egy Molière-dráma angolra fordítására. Davenant mellett George Etherege (1635?-1692) és William Wycherley (1640-1715) vígjátékai is egyértelműen tükrözik a francia drámaíró hatását. Etherege *Love in a Tub* (1664) című drámája Molière első nagy sikerének, a *Kényeskedőknek* (*Les précieuses ridicules*, 1658) az átdolgozása, míg Wycherley két legismertebb komédiája, a *Love in the Wood* (1671) és a *Fahusi feleség* (*The Country Wife*, franciául: *L'épouse campagnarde*, 1675) is egyértelműen adaptáció. Fontos azonban megjegyezni, hogy a többség számára Molière nem több, mint ötletek

kimeríthetetlen forrása: bár a restaurációs drámában a cselekmény elsőbbségét felváltja a karakterek viselkedésének kihangsúlyozása, elenyésző azon drámaírók száma, akik valóban valóban megértik a *comédie de mœurs* a lényegét, és képesek azt az angol közönség elvárásaihoz igazítani. Köztük van Wycherley fent említett, a mai napig legnépszerűbb művével, a *Falusi feleséggel*.

2.1. A Falusi feleség szerkezete és cselekménye: összevetés a forrásokkal

Az öt felvonásból álló Falusi feleség mind cselekményében, mind karaktereiben tagadhatatlan hasonlóságot mutat Molière *A nők iskolája* (*L'école des femmes*, 1662) és *A férjek iskolája* (*L'école des maris*, 1662) című vígjátékaival¹: első három felvonása *A nők iskolájának* alapkonfliktusát követi, míg a IV. és V. felvonás *A férjek iskolájának* adaptációja. Következésképpen mindhárom mű cselekménye ugyanazon központi kérdés, a házasság és a házastársi köteleességek köré szerveződik. Kiemelt hangsúlyt kap az elrendezett házasság, a házasságtörés, illetve a feleség jogainak problematikája. Mivel az akkoriban kötetett házasságok többsége nem érzelmi indíttatású volt, a megcsalás szinte általános jelenségnek számított; mi több, a tehetős asszonyok társasági hírneve számára –mind a francia, mind az angol felsőbb körökben- gyakorlatilag elengedhetetlen volt egy fiatal szerető. Ugyanakkor a korabeli erkölcs megkövetelte a feleség feltétlen engedelmisségét, az alárendelt szerep elfogadását. Ez a paradox helyzet képezi Molière két szóban forgó vígjátékának kiindulópontját: a mindeddig aggregényként elő férfi – nevezetesen Arnolphe *A nők iskolájában*, Sganarelle *A férjek iskolájában* – olyan feleséget keres, aki mindenben engedelmeskedik neki, és nem elég ravasz ahhoz, hogy az ő tudtán kívül szerelemi viszonyt folytasson. Ennek érdekében választottját – Agnès-t, illetve Isabelle-t- állandó felügyelet alatt tartja, megtagadja tőle a szabad választás jogát. *A nők iskolája* III. felvonásának II. jelenetében például Arnolphe írott maximák olvastatásával próbálja Agnès-t asszonyi engedelmisségre tanítani.² A zsarnokoskodó férjjelölt terve azonban

¹ Bár a megállapítás, miszerint *A Falusi feleség* *A nők iskolájának* és *A férjek iskolájának* adaptációja Miles (1910) tanulmánykötetéből származik, a szerkezeti és szövegbeli elemzés e tanulmány szerzőjének munkája.

² <<Celle qu'un lien honnête//fait entrer au lit d'autrui/Doit se mettre dans la tête/Malgré le train d'aujourd'hui/Que l'homme qui la prend ne la prend que pour lui.>>(acte III, scène II)

meghiúsul, mikor menyasszonya – még az előrehozott esküvő előtt – megszökik, hogy egybekeljen titkos kérőjével. A *Falusi feleségben* gördülékenyen, ugyanakkor jól elkülöníthetően keverednek a két francia vígjáték elemei. Ami a karaktereket illeti, Mr. Pinchwife Arnolphe illetve Sganarelle angol változata, a női szereplő, a vidéki származású Mrs. Pinchwife jelleme pedig Agnès ártatlanságának és Isabelle ravaszságának keveréke. Mrs. Pinchwife plátói szerelme a cinikus, magát testileg alkalmatlannak hazudó Mr. Horner, aki leginkább *A nők iskolájának* Horace-ával azonosítható. A többi karakter nagy része szintén megfeleltethető Molière alakjainak, a lezárás pedig tulajdonképpen megegyezik *A férjek iskolájának* befejező jelenetével: Mr. Pinchwife-t, akárcsak Sganarelle-t, félrevezetik egy titkos levéllel, hogy azt higgye, húga folytat viszonyt Hornerrel. A végkifejletet tekintve azonban van egy jelentős eltérés: Horner és Mrs. Pinchwife nem házasodnak össze; mindösszesen annyi történik, hogy a feleség nyilvánosan megerősíti Horner (állítólagos) impotenciáját. Ily módon titokban, a férj tudta nélkül találkozhatnak otthonukban.

2.1.1. Szerkezeti és szövegbeli eltérések

Mint az már az előző bekezdés végén is látható, az egyértelmű hasonlóságok ellenére több lényeges különbség is megfigyelhető a *Falusi feleség* és a két Molière-dráma között. Szerkezetileg az angol mű ugyan követi az ötfelvonásos, helyszínben és időben is kondenzált, formailag pedig nem vers, hanem próza. A prózai formában írt dialógus jellemző a korabeli angol drámaírás egészére, az első Molière-fordítások is ezt a tendenciát követik.

A dialógusok a fejtegetések, argumentációk logikájának tekintetében szintén hasonlóságot mutatnak. Erre az egyik legszembetűnőbb példa az, amikor Mr. Pinchwife ugyanazon érvekkel próbálja alátámasztani választását, mint Arnolphe *A nők iskolájának* I. felvonásában. Mégis, a szöveg egésze alapvetően különbözik a forrásaiétól: egyrészt a dialógusok bővelkednek a csattanószerű, legtöbbször gúnyos, tipikusan angol megjegyzésektől, amelyet 'wit'-nek (szellemesség) neveznek, másrészt pedig a hangvétel sokkal nyíltabb, szabadosabb, mint a humort egyébiránt szintén nem nélkülöző Molière-vígjátékok.

A fenti megállapítást szolgálják alátámasztani a következő példák. Franciaországból való hazatérte után Horner elterjeszti, hogy nemzőképtelenné vált, ám mindeközben továbbra is élvezi hölgyismerőseinek kegyeit. Barátai olyannyira gyanútlanok, hogy egyikük, Sir Jasper Fidget felkéri Hornert, játssza el felesége szeretőjét. Ez a megnyilvánulás egyrésztől rávilágít a

házasságtörés mindennaposságára a korabeli angol társadalomban, másrésről pedig azt sugallhatja, hogy ez nem jelent különösebb problémát a két fél házasságában. Hasonló szabadosságról tesz bizonyosságot az a jelenet, amikor egy másik férfikarakter, Mr. Sparkish megkísérli rávenni menyasszonyát, hogy fogadja el legjobb barátját szeretőjének. Az, hogy Molière karakterei ilyen nyíltan, szinte minden gátlást mellőzve beszéljenek a házasságtörésről, sőt, elősegítsék azt, elképzelhetetlen lenne.

A fent leírtakból következik, hogy noha a *Falusi feleség* alapötlete és cselekménye francia eredetű, maga a mű mégis minden ízében angol: stílusa, hangvétele, sajátos humora teszi autentikus angol vígjátékká. Ez a megállapítás a készülő pályamunka egyik fő irányelvét képezi.

3. Fő kutatási irányelvek

Az eddigi megállapításokra alapozva a tanulmány a következő kérdésekre próbál meg választ találni:

1. Házasságkép a XVII. századi nyugat-európai kultúrában. A fent elemzett szövegek alapján milyen tekintetben és mennyire különbözik a házasság fogalma a francia és angol kultúrában?
2. Vajon a *Falusi feleség* nyílt hangvétele szemben a Molière-drámák indirekt utalásaival (vagy hallgatásával) alapvető kulturális különbségekre vezethető vissza? Ha igen, akkor ezek a különbségek pontosan milyen formában valósulnak meg a szöveg szintjén?
3. (2. kérdéshez kapcsolódva) Vajon a 'wit' megkönnyíti, illetve hiánya megnehezíti a tabutémák kimondását?

A kutatás elsődleges forrását az olvasott drámák szövege szolgáltatja.

Bibliografía

1. Miles, D.H. 1910. *The Influence of Molière on Restoration Comedy*. US: The Columbia University Press.
2. Gosse, Sir E. (intro). 1964. *Restoration Plays*. London: Everyman's Library.
3. Molière. 1662. *L'École des Femmes*. / Édition avec commentaires. Sablayrolles, G. 1959. Paris: Classiques Larousse
4. Molière. 1662. *L'École des maris*. / Édition avec commentaires. Boullé, Jean. 1962. Paris: Classiques Larousse